

Piotr W. Juchacz¹

Rozwój europejskiego ruchu stowarzyszeń sędziów społecznych²

Streszczenie

Artykuł rozpoczyna analiza udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jako podstawowej zasady demokratycznego państwa prawa i podstawowego prawa politycznego obywateli. Po czym przedstawione zostały cztery fazy rozwoju stowarzyszeń sędziów społecznych w Europie (1920–2022), a następnie historia powstania i rozwoju European Network of Associations of Lay Judges (ENALJ) w latach 2012–2022, a także podstawowe cele i aktywności podejmowane przez to stowarzyszenie. W kolejnej części artykułu zaprezentowane zostały dwa wybrane postulaty formułowane przez środowisko sędziów społecznych w Europie: udziału jednego przedstawiciela sędziów społecznych w krajowych radach sądownictwa oraz reformy systemu szkolenia sędziów społecznych. Każdy z postulatów został odniesiony do kontekstu polskiego wymiaru sprawiedliwości. W podsumowaniu analizie poddano współpracę europejskich stowarzyszeń sędziów społecznych w kontekście wyzwań, zagrożeń, ale i oczekiwań, jakie przed nią stoją.

---

¹ Prof. UAM dr hab. Piotr W. Juchacz, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Dyrektor Centrum Transdyscyplinarnych Badań nad Sędziami Społecznymi i Sądami DIKASTAI, UAM w Poznaniu; Wice–Prezydent European Network of Associations of Lay Judges (ENALJ). ORCID: 0000–0002–1570–4831.

² Artykuł powstał w ramach realizacji grantu nr 035/04/UAM/0009 p.t. Instytucje udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w Polsce i Europie: stan obecny i wyzwania, przyznanego ze środków Programu Inicjatywa Doskonałości Uczelnia Badawcza UAM w konkursie nr 035.

Słowa kluczowe

Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, stowarzyszenia sędziów społecznych, sędziowie społeczni, ENALJ, KRS, szkolenia sędziów społecznych.

1. Wprowadzenie³. Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości podstawową zasadą demokratycznego państwa prawa

Instytucja udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, z całą różnorodnością form jej występowania, w ostatnich dwudziestu latach zyskuje coraz większe zainteresowanie wśród badaczy, zarówno w Europie, jak i na świecie⁴, a ostatnio również w Polsce⁵. Na tym tle jeden z aspektów jej funkcjonowania, a mianowicie zrzeszanie się sędziów społecznych w niezależnych stowarzyszeniach zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym zazwyczaj albo całkowicie umyka refleksji badawczej, albo w najlepszym razie zostaje wspomniany marginalnie⁶. Jednakże aktywność stowarzyszeniowa europejskich sędziów społecznych warta jest bliższego poznania, gdyż zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym stanowi ważny wkład w rozwój instytucji udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, a także ukazuje tę instytucję w nowym świetle, pozwalając tym samym dostrzec ważną aktywność społeczną i publiczną środowiska sędziów społecznych. Z perspek-

³ Punkt wyjścia tego artykułu naukowego stanowił referat „Postulaty formułowane przez środowisko sędziów społecznych w Europie” wygłoszony podczas Konferencji Krajowej Rady Sądownictwa nt. „Ławnik, sędzia pokoju, ława przysięgłych – społeczeństwo w wymiarze sprawiedliwości”, Warszawa, 24 listopada 2022 r. (redakcja).

⁴ Zob. np. S. Kutnjak Ivković, S. S. Diamond, V. P. Hans, and N. S. Marder (red.), *Juries, Lay Judges, and Mixed Courts. Global Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge 2021,

⁵ Najnowsza publikacja to numer 4(33)/2022 *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej* pod red. nauk. P. W. Juchacza poświęcony udziałowi obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Zob. także J. Maziarz, *Sądy przysięgłych w II Rzeczypospolitej w praktyce Sądu Okręgowego w Krakowie*, Wolters Kluwer, 2017; K. Girdwoyń, *Udział sędziów niezawodowych w rozstrzyganiu spraw karnych. Perspektywa prawnoporównawcza*, Beck, Warszawa 2021; M. Kaczmarczyk, *Czynnik społeczny w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości*, Elipsa 2020; J. Kii, *Ławnicy jako forma udziału czynnika społecznego w polskim procesie karnym*, Elipsa, 2021.

⁶ Wyjątek na tym tle stanowi mój artykuł z 2016 roku: „Trzy tezy o sędziach społecznych i ich udziale w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w Polsce”, *Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna*, Tom 5 (2016), nr 1, ss. 155–168, w którym wskazuję na kluczowe znaczenie dla środowiska polskich sędziów społecznych utworzenia w 2014 roku stowarzyszenia Krajowa Rada Sędziów Społecznych.

tywy rozważań nad powstaniem i rozwojem ruchu stowarzyszeniowego sędziów społecznych w państwach europejskich kluczowe jest podkreślenie, że nie dotyczą one obywateli uczestniczących w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w roli sędziów przysięgłych, co w oczywisty sposób wynika z jednorazowego i tymczasowego charakteru tegoż udziału.

Okolo 250 000 obywateli bierze regularnie udział w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w państwach europejskich (zob. Tabela 1), i to nie wliczając w tę liczbę tych obywateli, którzy czynią to uczestnicząc w jednorazowym procesie jako sędziowie przysięgli.

Tabela 1. Liczba sędziów społecznych w poszczególnych państwach Europejskich.

Judiciary	Lay judges		Judiciary	Lay judges	
	Absolute number	Per 100,000 inhabitants		Absolute number	Per 100,000 inhabitants
Albania	-	-	Lithuania	-	-
Austria	brak danych	-	Netherlands	-	-
Belgium	4,026	36	Norway	43,000	832
Bulgaria	brak danych	-	Poland	13,933 (9,186)*	36 (24)
Croatia	brak danych	-	Portugal	-	-
Denmark	12,000	212	Romania	-	-
France	24,921	38	Serbia	2,564	36
Finland	1,738	32	Slovenia	3,445	167
Germany	97,306	120	Slovakia	-	-
Greece	7,000	65	Spain	7,687	17
Hungary	4,500	46	Sweden	8,318	85
Ireland	-	-	UK, England and Wales	19,253	34
Italy	3 068	5	UK, Scotland	389	7
Latvia	-	-	Total	253,148	

Źródło: ENCJ, *Data ENCJ survey on the Independence of Lay Judges 2017–2018*, s. 5.
*Dane dla Polski (w nawiasie) dotyczą roku 2022.

Jednakże niezależnie od tego, jaką formę przyjmuje udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w różnych państwach – czy tradycyjnych sądów z ławą przysięgłych, czy też modeli mieszanych, w których sędziowie społeczni orzekają wspólnie z sędzią etatowym – to wspólną cechą leżącą u podstaw obecności tych instytucji we współczesnych państwach demokratycznych jest uznanie udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości za podstawową zasadę w pełni inkluzywnego i upodmiotawiającego obywateli ustroju demokratycznego⁷ oraz realizację jednego z podstawowych praw politycznych obywateli⁸. Zgodnie z paragrafem 3 Europejskiej Karty Sędziów Społecznych „Prawo do udziału obywateli w wymierzaniu sprawiedliwości jest elementem emancypacji obywatelskiej i podstawową zasadą w każdym społeczeństwie demokratycznym. Przyczynia się to do zwiększenia wiarygodności i zrozumiałości postępowań i wyroków, a tym samym zwiększa zaufanie do systemu prawnego. Sędziowie społeczni wnoszą cenne, szerokie doświadczenie życiowe i znajomość natury ludzkiej do wymiaru sprawiedliwości. Jest to również środek do poprawy efektywności wymiaru sprawiedliwości i zwiększenia akceptacji decyzji”⁹.

Alexis de Tocqueville podsumowując swoje obserwacje dotyczące funkcjonowania instytucji sądów przysięgłych w Stanach Zjednoczonych pisał: „Sąd przysięgłych (PWJ: z udziałem obywateli), który na pozór wydaje się ograniczać siłę zwykłego sądu, staje się faktycznym źródłem jego władzy. Sędziowie są najpotężniejszą siłą w tych krajach, w których społeczeństwo dzieli ich uprawnienia”¹⁰. Współcześnie niewątpliwie możemy zinterpretować jego słowa nieco szerzej i odnieść do wszelkiej postaci instytucjonalnej udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. A tych jest wiele, podobnie jak przedstawianych w literaturze naukowej propozycji ich systematyzacji¹¹.

⁷ Zob. np. J. Gastil and D. Hale, The Jury System as a Cornerstone of deliberative democracy, in: Ron Levy, Hoi Kong, Graeme Orr and Jeff King (Eds.), *The Cambridge Handbook of Deliberative Constitutionalism*, Cambridge University Press, Cambridge 2018, ss. 233–245.

⁸ Zob. np. V. D. Amar, Jury Service as Political Participation Akin to Voting, *Cornell Law Review*, Vol. 80 (1995), Issue 2, ss. 203–259.

⁹ European Charter of Lay Judges, (w:) *The European Day of Lay Judges. Documentary of the elaboration of the European Charter of Lay Judges*, European Academy Berlin, Berlin 2012, s. 3.

¹⁰ A. de Tocqueville, *O demokracji w Ameryce*, przeł. Barbara Janicka, Marcin Król, Znak, Kraków 1996, Tom 1, s. 282.

¹¹ Przykładowo, Malsch wyróżnia dziesięć modeli udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Winter i Daly w specjalnym raporcie dla Rady Europy zidentyfikowali dwanaście krajowych modeli udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru spra-

Dla naszych rozważań sama forma instytucjonalna ma drugorzędne znaczenie, albowiem kluczowe jest uznanie różnorodności modeli udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w Europie za w pełni zalegitymizowane i zgodne z podstawowymi wartościami demokratycznego procesu wymierzania sprawiedliwości. ETPCz w uzasadnieniu w sprawie Taxquet przeciw Belgii stwierdził, iż „to oczywiste, że w państwach członkowskich Rady Europy istnieje wiele różnych modeli orzekania z udziałem obywateli. Istniejące odmiany odzwierciedlają specyfikę kulturową i historyczną (...)”¹².

Ta różnorodność znajduje swoje odzwierciedlenie nie tylko w odmiennych modelach instytucjonalnych orzekania z udziałem obywateli, ale również w wyborze rodzajów postępowań, w których uczestniczą. W tabeli 2 zaprezentowano tę różnorodność w państwach europejskich. Analizując zamieszczone dane warto zwrócić uwagę na rozpiętość typów spraw wchodzących w zakres orzekania przez sędziów społecznych, od pełnej gamy wyróżnionych spraw w Danii i Norwegii, po orzekanie tylko w jednym rodzaju spraw w Szkocji. Tym niemniej nawet orzekając tylko w wybranym rodzaju spraw, sędziowie społeczni mogą w znaczący sposób wpływać na funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości w danym państwie. Warto w tym kontekście przywołać wypowiedź Przewodniczącego *Magistrates Association* (Anglii i Walii) Richarda Monkahouse’a podczas ceremonii zaprzysiężenia nowego Ministra Sprawiedliwości i Lorda Kanclerza Wielkiej Brytanii (*Lord Chancellor and Secretary of State for Justice*) Michaela Gove, która miała miejsce w *the Royal Courts of Justice* 19 maja 2015 roku: „Sędziowie pokoju stanowią około 85% społeczności sędziowskiej w Anglii i Walii rozpatrując około 95% przypadków w sprawach karnych. Wspólnie, sędziowie pokoju poświęcają systemowi sprawiedliwości co najmniej 1,5 miliona godzin rocznie. Jako tacy, jesteśmy określani jako centralny filar systemu”¹³.

---

wiedliwości. Zob. Marijke Malsch, *Democracy in the Courts. Lay Participation in European Criminal Justice Systems*, Asgate, Fernham 2009, s. 64–65; Lorena Bachmaier Winter, Tom Gerald Daly, *Comparative Review: Lay Adjudication Systems in Member States of the Council of Europe*, Council of Europe, 2013.

¹² ETPCz, *Case of Taxquet vs Belgium – Judgment*, (Application no. 926/05), Strasbourg 16 November 2010, par. 43.

¹³ Wypowiedź dostępna na stronie: <https://www.magistrates-association.org.uk/news/richard-monkhouse-welcomes-new-lord-chancellor>

Tabela 2. Rodzaje spraw, w jakich orzekają sędziowie społeczni w krajach europejskich

States/Entities	Number of non-professional judges	Non-professional judges by type of cases									Total number of sub-elements
		Severe criminal cases	Misdemeanour and/or minor criminal cases	Family law cases	Civil cases	Labour law cases	Social law cases	Commercial law cases	Insolvency cases	Other cases	
Albania	NAP										NAP
Andorra	NAP										NAP
Armenia	NAP										NAP
Austria	NA										5
Azerbaijan	NAP										NAP
Belgium	4026										8
Bosnia and Herzegovina	254										2
Bulgaria	NAP										NAP
Croatia	NA										NA
Cyprus	NAP										NAP
Czech Republic	5669										4
Denmark	12000										9
Estonia	802										1
Finland	1738										1
France	24921										6
Georgia	NAP										NAP
Germany	97306										7
Greece	NAP										NAP
Hungary	4500										2
Ireland	NAP										NAP
Italy	3068										2
Latvia	NAP										NAP
Lithuania	NAP										NAP
Luxembourg	NA										2
Malta	NAP										NAP
Republic of Moldova	NAP										NAP
Monaco	139										5
Montenegro	NAP										NAP
Netherlands	NAP										NAP
Norway	43000										9
Poland	13933										4
Portugal	NAP										NAP
Romania	NAP										NAP
Russian Federation	NAP										NAP
Serbia	2564										5
Slovakia	NA										2
Slovenia	3445										3
Spain	7687										3
Sweden	8318										4
Switzerland	1635										7
The FYROMacedonia	1376										7
Turkey	NAP										NAP
Ukraine	NAP										NAP
UK-England and Wales	19253										3
UK-Northern Ireland	NAP										NAP
UK-Scotland	389										1
Israel	437										1
Sitting without professional judge		2	4	2	5	2	0	2	1	2	
In echevinage (sitting with professional judge)		17	8	6	7	13	12	8	4	7	
None		27	34	38	34	31	34	36	41	37	

Źródło: European judicial systems. Efficiency and quality of justice, CEPEJ Studies No. 23, Edition 2016 (2014 data), s. 95.

Z perspektywy ENALJ wymiana doświadczeń i deliberacja na temat udziału obywateli w wymierzaniu sprawiedliwości w danym typie spraw może stanowić podstawę do przeniesienia dobrych wzorców do innych krajów europejskich. Nie da się tego zrobić mechanicznie, przyjmując cudze rozwiązania prawne, ale zawsze warto je rozważyć w kontekście danej krajowej kultury prawnej. Z jednej strony według ENALJ im większy udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, tym bardziej demokratyczny ustrój i tym bardziej upodmiotowieni obywatele. Z drugiej strony procesy konwergencji pomiędzy europejskimi systemami wymiaru sprawiedliwości nie powinny wynikać z narzucanych odgórnie wzorców (np. modeli uczestnictwa sędziów społecznych) i definicji ujednociających, lecz stanowić długotrwały proces autonomicznej wewnątrzsystemowej ewolucji krajowych systemów prawa.

W tym kontekście warto przypomnieć, jak w dokumentach i orzecznictwie Unii Europejskiej definiowani są sędziowie i sędziowie społeczni. Zgodnie z obecnym orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, sędzią jest ten/ta, kto – będąc niezależnym od władzy wykonawczej – podejmuje decyzje: 1. na podstawie reguł prawnych, 2. z pełną jurysdykcją (oficjalną władzą podejmowania decyzji i wydawania orzeczeń), 3. i po postępowaniu prowadzonym w sposób określony prawem, 4. w każdej kwestii należącej do jego/jej jurysdykcji/zakresu władzy sądowej/sędziowskiej¹⁴.

Sędziów możemy podzielić na trzy grupy:

- 1) sędziów etatowych, czyli tych, którzy otrzymują regularne wynagrodzenie (pensje), wykonują swoją pracę w sposób stały, posiadają wykształcenie prawnicze;
- 2) okazjonalnych sędziów etatowych, którzy mają wykształcenie prawnicze, otrzymują zapłatę za swoją pracę, ale nie są zatrudnieni na stałe na etatach w sądach, lecz na określony okres (minimum 3 lata ma zapewniać gwarancję niezawisłości sędziowskiej);
- 3) sędziów społecznych, zwykle bez wykształcenia prawniczego; wykonujący pracę sędziego niezawodowo, przez określony czas, nieotrzymujący regularnego wynagrodzenia (lecz diety, rekompensaty itp. w zależności od rozwiązania przyjętego w danym państwie)¹⁵.

Warto podkreślić, że zgodnie z orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, ani udział sędziów społecznych w panelach orzeczniczych nie jest sprzeczny z artykułem 6.1. Konwencji o Ochronie

---

¹⁴ ETPCz, Ali Riza i inni v. Turcja, skargi nr 30226/10 i 4 inne, 22 czerwca 2020 r., § 195.

¹⁵ European Judicial Systems. CEPEJ Evaluation Report 2022. Evaluation cycle (2020 data). Part 1 Tables, graphs and analyses, Council of Europe, 2022, s. 45.

Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, czyli nie narusza prawa do rzetelnego procesu sądowego, ani w szczególności udział w panelu orzeczniczym sędziego społecznego nieposiadającego wykształcenia prawniczego nie narusza zasad niezawisłości i bezstronności (Ibrahim Gürkan przeciw Turcji; wniosek nr 10987/10, Judgement, Strasbourg 3/07/2012, punkty 18 i 19). Przy tym ETPCz równocześnie podkreślił, że zasady niezawisłości i bezstronności powinny być stosowane wobec sędziów społecznych w ten sam sposób co wobec sędziów zawodowych.

2. Cztery fazy rozwoju stowarzyszeń sędziów społecznych w Europie

Rozwój ruchu stowarzyszeniowego europejskich sędziów społecznych rozpoczął się ponad sto lat temu. Wyróżnić możemy cztery fazy rozwoju stowarzyszeń sędziów społecznych w Europie.

1) Faza pierwsza: lata 20-te XX wieku

Faza pierwsza to lata dwudzieste XX wieku, kiedy to powstały The Magistrates' Association w Anglii i Walii (1920/21)¹⁶, Vereinigung der fachmännischen Laienrichter Österreichs w Austrii (1922) oraz Foreningen af Sř– Handelsrettens sagkyndige dommere w Danii (1924)¹⁷. Tak opisywane są początki stowarzyszenia w Anglii i Walii: „The idea came from Alderman Wilkins, a magistrate for Derby, and at the invitation of the Lord Mayor of London Sir James Roll, about 200 magistrates met at the Guildhall in the City of London. This resulted in the first official meeting of the Magistrates Association at Central Hall, Westminster on 28 October 1921, where Viscount Haldane was elected the first President and at which about 500 members were present”¹⁸. Magistrates Association od samego początku rozpoczęło regularne wydawania miesięcznika „The Magistrate”¹⁹.

¹⁶ Zob. także: J. Collins, The Magistrates Association – A Century On, The Howard Journal, Vol. 60 No S1. October 2021, ss. 119–128.

¹⁷ Thomas Skyrme podaje, że w 1923 roku powstało również the Scottish Justices' and Magistrates' Association, którego twórcą był Lord Ashmore (John Wilson), w latach 1920–1928 Senator of the College of Justice w Szkocji, jednakże w jego biografii nie ma na ten temat wzmianki, jak i nie udało mi się potwierdzić istnienia tego stowarzyszenia. Zob. T. Skyrme, History of the Justices of the Peace, vol. II „England 1689–1989”, Barry Rose Publishers, Chichester 1991, s. 237. Obecne Scottish Justices Association powstało w 2007 roku.

¹⁸ <https://www.magistrates-association.org.uk/About-us/Our-history>

¹⁹ T. Skyrme, Thomas, History of the Justices of the Peace, vol. II „England 1689–1989”, Barry Rose Publishers, Chichester 1991, s. 237.

Warto odnotować, że jeszcze przed powstaniem pierwszych stowarzyszeń sędziów społecznych w Europie stowarzyszenia takie założone zostały w Australii: w 1899 roku, a więc w okresie, gdy Południowa Australia stanowiła kolonię brytyjską i na dwa lata przed ufundowaniem Związku Australijskiego powstało *Justices Association Inc.* (obecnie *Royal Association of Justices of South Australia*)²⁰ zrzeszające sędziów pokoju Południowej Australii. W 1909 roku założono *The Honorary Justices Association of Victoria* (obecnie *Royal Victorian Association of Honorary Justices*)²¹, w 1911 roku *The New South Wales Justices Association*²², w 1916 roku *(Royal) Association of Justices of Western Australia* (RAJWA)²³, w 1918 roku *Queensland Justices Association* (QJA)²⁴.

2) Faza druga: 1945–1989

Faza druga to okres zimnej wojny od 1945 roku do 1989 roku, kiedy to założono nowe stowarzyszenia sędziów społecznych w kolejnych państwach w Europie Zachodniej: *Bund Deutscher Schiedsmänner und Schiedsfrauen e. V.* w Niemczech Zachodnich (1950), *Union es Juges Consulaires De Belgique asbl* w Belgii (1969), *Suomen Lautamiehet ry / Finlands nämndemän rf* w Finlandii (1970) oraz *Nämndemännens riksförbund NRF* w Szwecji (1980).

3) Faza trzecia: 1989–2012

Faza trzecia to okres od momentu upadku państw realnego socjalizmu w Europie Środkowej i Wschodniej, a zarazem dynamicznego rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w całej Europie do powstania najmłodszych organizacji sędziów społecznych w Europie, czyli lata 1989–2012. W tym czasie założono kilkanaście stowarzyszeń krajowych:

---

²⁰ Zob. stronę internetową stowarzyszenia: <http://www.rajsa.com.au/>. O historii powstania stowarzyszenia: <http://rajsa.com.au/about-jps/history.html> . II.

²¹ Zob. stronę internetową stowarzyszenia: www.rvahj.org.au . Stowarzyszenie wydawało w latach 1910–1992 czasopismo „Justice of Peace”, w latach 1910–1981 jako miesięcznik, a następnie w latach 1982–1992 jako kwartalnik. (na podstawie: <https://catalogue.nla.gov.au/Record/2247980>)

²² Zob. stronę internetową stowarzyszenia: www.nswja.org.au

²³ Zob. stronę internetową stowarzyszenia: <https://rajwa.org.au/history-of-rajwa/>.

²⁴ Zob. stronę internetową stowarzyszenia: www.qja.com.au . Od 1919 roku stowarzyszenie wydaje własne czasopismo, którego nazwa przez lata ulegała zmianom: od ‘The Queensland Magistrate’, przez ‘JP’, ‘Justice and the JP’, aż po obecny tytuł ‘The QJA Journal’. Na temat historii stowarzyszenia i jego działalności przez ostatnie 100 lat zob. opracowanie: „Across the Generations. History of the Queensland Justices Association 1918–2018.” Dostępne na stronie (07–01–2023): <https://www.qja.com.au/common/Uploaded%20files/QJA%20across%20the%20Generations.pdf>.

Bundesverband ehrenamtlicher Richterinnen und Richter / Deutsche Vereinigung der Schöffinnen und Schöffen e.V. w Niemczech (1989), *SVRH Schweizer Verband der Richter in Handelssachen* w Szwajcarii (1991), *Fédération Nationale des Assesseurs Près les Tribunaux pour Enfants* (FNAPTE / National Federation of Juvenile Court Associate Judges) we Francji (1993), *Associazione Nazionale Giudici di Pace* we Włoszech (1994), *Asociaciones Democrática de Justicia de Paz* w Hiszpanii (1994), *Justices of Peace Association* w Portugalii (2001), *Federazione dei magistrati onorari di Tribunale* (FEDERMOT) we Francji (2001), *Federacion Estatal de Asociaciones de Justicia de Paz* w Hiszpanii (2003), *Association nationale des juges de proximité* (ANJP) we Francji (2004), *National Association Of Lay Judges* w Bułgarii (2004), *Northern Ireland Lay Magistrates Association* w Irlandii Północnej (2005), *Scottish Justices Association* w Szkocji (2007), *Estonian Union of Lay Judges* w Estonii (2012) oraz Stowarzyszenie Krajowa Rada Sędziów Społecznych w Polsce (2012)²⁵.

Warto zwrócić uwagę, że tworzenie zinstytucjonalizowanych form funkcjonowania środowiska sędziów społecznych stanowi proces, który nawet na poziomie jednego państwa może trwać latami. Interesujący przykład stanowi powstanie krajowych stowarzyszeń sędziów społecznych w Republice Federalnej Niemiec, gdzie cały proces zajął... dwadzieścia siedem lat! Pierwsze stowarzyszenie powstało w Nadrenii–Westfalii 25 lutego 1989 roku, zaś ostatnie w Hesji 22 czerwca 2016 roku. Oto kolejność zakładania krajowych stowarzyszeń sędziów społecznych w Niemczech wraz z datą ich powstania: Nordrhein-Westfalen (łącznie z Rheinland-Pfalz i Saarland); Bayern (1989); Brandenburg–Berlin (25 stycznia 1992 r.); Sachsen (17 października 1992 r.); Sachsen-Anhalt (1997)²⁶; Baden-Württemberg (1998); Niedersachsen-Bremen (2005); Thüringen (2005); Nord (obejmuje Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern i Schleswig-Holstein) (2006) oraz Hessen (22 czerwca 2016 r.).

W międzyczasie, 23 marca 1993 roku, w Dingelstädt, cztery istniejące już wówczas stowarzyszenia krajowe (Nordrhein–Westfalen, Bayern, Brandenburg i Sachsen) powołały ogólnokrajowe stowarzyszenie Der

²⁵ W 2019 roku część dotychczasowych członków KRSS założyła odrębne Stowarzyszenie Ławników Polskich. SŁP – pomimo wstępnych deklaracji zainteresowania przystąpieniem do ENALJ – jak dotąd nie włączyło się do współpracy międzynarodowej, koncentrując się na aktywnościach krajowych.

²⁶ W 2002 roku stowarzyszenia z Sachsen i Sachsen-Anhalt połączyły się tworząc stowarzyszenie Mitteldeutschland, do którego przystąpiło również zaraz po jego utworzeniu w 2005 roku stowarzyszenie z Thüringen.

Bundesverband ehrenamtlicher Richterinnen und Richter – Deutsche Vereinigung der Schöffinnen und Schöffen e.V. (DVS), którego zadaniem była koordynacja ich działań na poziomie federalnym²⁷. Obecnie stowarzyszenie łącznie we wszystkich krajach związkowych (landach) liczy około tysiąca pięciuset sędzin i sędziów społecznych²⁸. Warto jednak również dostrzec, że samo powołanie ogólnokrajowego stowarzyszenia nie przełożyło się na szybsze powstanie stowarzyszeń krajowych w pozostałych landach, gdyż kolejne stowarzyszenie założone zostało dopiero pięć lat później, a na następne dwa stowarzyszenia trzeba było czekać odpowiednio siedem i osiem lat, zaś ostatnie stowarzyszenie, dopełniające ich mapę w Niemczech, powstało po kolejnych dziesięciu latach.

4) Faza czwarta: od 2012 roku

Wreszcie faza czwarta to okres od 2012 roku, czyli od założenia *European Network of Associations of Lay Judges*, którego powstanie umożliwiło i dało początek zinstytucjonalizowanej współpracy środowiska europejskich sędziów społecznych. Należy także zwrócić uwagę, że proces tworzenia paneuropejskiego stowarzyszenia sędziów społecznych również nie był łatwy i wymagał pięciu lat zabiegów i determinacji jego pomysłodawców.

Przy tej okazji warto dodać, że idea współpracy międzynarodowej sędziów społecznych znalazła swoje najpierwsze urzeczywistnienie w postaci założenia w 1970 roku z inicjatywy Sir Thomasa Skyrme i aktywnej działalności w okresie minionego półwiecza *the Commonwealth Magistrates' Association* (CMA, a od 1980 roku CMJA)²⁹, które obejmuje zasięgiem swego funkcjonowania siedemdziesiąt suwerennych państw, dependencji korony brytyjskiej oraz tzw. terytoriów zależnych podzielo-

---

²⁷ *Der Bundesverband ehrenamtlicher Richterinnen und Richter – Deutsche Vereinigung der Schöffinnen und Schöffen* (DVS) jest organizacją parasolową, do której należy osiem stowarzyszeń regionalnych z 16 krajów związkowych (w tym Berlina, Brema i Hamburga funkcjonujących na prawach kraju związkowego). DVS „Reprezentuje interesy sędziów – wolontariuszy wobec polityki prawnej, partii politycznych i innych stowarzyszeń oraz instytucji społecznych na szczeblu federalnym. Głównym celem jego działalności jest informowanie i edukowanie społeczeństwa na temat urzędu sędziego społecznego i jego szczególnego znaczenia dla wymiaru sprawiedliwości. Jego celem jest wspieranie, promowanie i rozszerzanie udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości”, zob. <https://www.schoeffen.de/>.

²⁸ Zob. <https://schoeffen.de/bundesverband/ueber-den-bundesverband.html>

²⁹ W 1980 roku stowarzyszenie poszerzyło nazwę i od tego czasu nazywa się *the Commonwealth Magistrates' & Judge's Association* (CMJA). Strona internetowa stowarzyszenia: <https://www.cmja.org/publications/>.

nych na sześć obszarów geograficznych³⁰. Jednakże CMJA ograniczało swoją aktywność do olbrzymiego obszaru byłej Wspólnoty Brytyjskiej i nie stawiało sobie za cel rozwoju współpracy z sędziami społecznymi ‘z Kontynentu’.

*

Podsumowując ten krótki opis kolejnych faz rozwoju ruchu sędziów społecznych w państwach europejskich, który nosi wszelkie znamiona postępu, nie można niestety nie zauważyć także regresu, jaki dokonał się w niektórych krajach. Aktywnie działające hiszpańskie stowarzyszenia po niekorzystnych zmianach instytucjonalnych dotyczących funkcjonowania instytucji sędziów pokoju przeprowadzonych przez rząd Mariano Rajoja podczas reformy kodeksu karnego z 2015 roku w Hiszpanii albo zakończyły działalność (jedno ze stowarzyszeń założycieli ENALJ, *Asociación Democrática de Justicia de Paz* (ADJP) uległo rozwiązaniu), albo – jak wciąż jeszcze czyni to *Federacion Estatal de Asociaciones de Justicia de Paz* (FEDEAJUPA) nadal rozpaczliwie walczą o zachowanie instytucji sędziów pokoju w Hiszpanii, ale obawiają się, że w najbliższym czasie czeka ich ten sam los, gdyż według najnowszych reform hiszpańskiego rządu (Justicia 2030) przewiduje się likwidację instytucji sędziów pokoju w Hiszpanii do 2025 roku.

Sądzę, że warto w tym kontekście przytoczyć dramatyczne słowa z zakończenia oficjalnego listu Pierwszego Członka Zarządu FEDEAJUPA Manuela Ángela López Garcíi skierowanego do członków ENALJ z okazji obchodów Europejskiego Dnia Sędziów Społecznych w Poznaniu w maju 2022 roku i przesłanego do Prezydenta ENALJ Alessi Perolio: „Byłoby wspaniale świętować z Państwem 10. rocznicę podpisania Europejskiej Karty Sędziów Społecznych, dokumentu, do którego powstania również hiszpańscy sędziowie społeczni z pokorą wnieśli swój wkład. Dzisiaj, dziesięć lat później, patrzę na Europę z zazdrością, a jednocześnie żałuję, że w moim kraju instytucja sędziów pokoju kończy się nieuchronnie. Z tego powodu błagam was, abyście nie zapominali o nas, hiszpańskich sędziach społecznych, w waszej obronie sędziów pokoju”³¹.

³⁰ K. Brewer and J. Lowndes (Eds.), *Commonwealth Magistrates’ and Judges’ Association 1970–2020. Serving Judicial Officers in the Commonwealth for 50 Years*, CMJA & Uganda House, London 2020.

³¹ „List Manuela Ángela López Garcíi, Pierwszego Członka Zarządu Federacion Estatal de Asociaciones de Justicia de Paz (FEDEAJUPA) do Alessi Perolio, Prezydenta ENALJ. Castrillón, Asturias – SPAIN, 6th April 2022”, (w:) “ENALJ – General Assembly 2022, 10th Anniversary of Foundation, 14 May 2022 in Poznań/PL. Minutes of Meeting”, Annex 11, dokument wewnętrzny stowarzyszenia ENALJ.

Jednakże nie zawsze zmiany prawa prowadzą do wykluczenia obywateli z procesu wymierzania sprawiedliwości, albowiem może to także być związane z wprowadzeniem innych form tej partycypacji, które z jednej strony włączają do sprawowania wymiaru sprawiedliwości wielu zwykłych obywateli, ale z drugiej – ze względu na zazwyczaj jednorazowy charakter tej partycypacji – nie sprzyjają idei zrzeszania się w stowarzyszenia.

Tak stało się w Hiszpanii, gdzie dziesięć lat przed wspomnianymi powyżej zmianami dokonano reformy systemu karnego i wprowadzono do niego instytucję ławy przysięgłych (*Ley Organica 5/1995, de 22 de mayo, del Tribunal del Jurado*). Warto dodać, że w odróżnieniu od tradycyjnych rozwiązań anglosaskich przyjęto, że dziewięcioosobowa ława przysięgłych podejmuje decyzję większością głosów, a nie jednomyślnie (pięć do czterech przy wyrokach uniewinniających i siedem do dwóch przy skazujących) oraz przyjęto nowoczesną zasadę konieczności uzasadniania wyroku³². M. Jimeno-Bulnes regularnie analizujący funkcjonowanie hiszpańskich ław przysięgłych przez ostatnie ćwierćwiecze zwraca uwagę z jednej strony na pionierski charakter tego rozwiązania, gdyż zostało wprowadzone piętnaście lat przed przełomowym w tej kwestii wyrokiem ETPCz w sprawie *Taxquet przeciwko Belgii* z 2010 roku. Z drugiej strony podkreśla, że jest to zadanie trudne dla sędziów przysięgłych i zwłaszcza w pierwszych latach – zanim wypracowano pełniejsze zrozumienie tego, co to właściwie znaczy w tym konkretnym przypadku „wyjaśnienie powodów, dlaczego sędziowie przysięgli przyjęli lub nie pewne fakty za udowodnione” (*Ley Organica 5/1995*), wypracowano w praktyce sądowej, jak powinno takie uzasadnienie wyglądać i przyjęto procedury odpowiedniego poinstruowania sędziów przysięgłych – blisko połowa werdyktów nie zawierała odpowiedniego uzasadnienia³³. To pokazuje, że udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości wymaga również odpowiedzialności i kompetencji od sędziów i innych pracowników sądów w zakresie przekazywania odpowiedniej wiedzy i instrukcji postępowania. Jak to zazwyczaj ma miejsce w rzetelnych analizach udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, wcześniej czy póź-

---

³² M. Jimeno-Bulnes, *A Different Story Line for 12 Angry Men: Verdicts Reached by Majority Rule – The Spanish Perspective*, *Chicago-Kent Law Review*, Vol. 82 (2007), ss. 759–775. Zob. ss. 765–769 w sprawie odejścia od zasady jednomyślności oraz ss. 769–773 w kwestii uzasadniania wyroków.

³³ M. Jimeno-Bulnes, *The Twenty-Fifth Anniversary of the Spanish Jury*, (w:) S. Kutnjak Ivković et al. (red.), *Juries, Lay Judges, and Mixed Courts. Global Perspective*, *op. cit.*, s. 112.

niej pojawia się kwestia fundamentalnego znaczenia szkoleń sędziów społecznych (o czym będzie mowa w dalszej części artykułu).

3. Powstanie i rozwój European Network of Associations of Lay Judges (Europejskiej Sieci Stowarzyszeń Sędziów Społecznych)

Przyglądając się historii rozwoju idei współpracy, wymiany doświadczeń i podejmowania wspólnych działań na rzecz rozwoju instytucji szerokiego uczestnictwa obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w Europie możemy przykładowo wskazać na podjęcie próby takiej kooperacji przez sędziów społecznych z Włoch, Hiszpanii i Francji w 2004 roku. Wówczas zorganizowali oni spotkanie w Turynie, aby wypracować wspólne stanowisko wspierające ideę udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, a bezpośredni kontekst ich spotkania stanowiła planowana przez ówczesne władze polityczne w Hiszpanii likwidacja instytucji sędziów pokoju. Podjęte działania, jakkolwiek warte odnotowania, nie przekształciły się jednak w szerszy ruch paneuropejskiej współpracy. Przypuszczać również należy, że nie były to jedyne działania związane ze współpracą międzynarodową podejmowaną przez różne krajowe stowarzyszenia sędziów społecznych, jednakże ich celem nie było stworzenie trwałego forum ogólnoeuropejskiej współpracy sędziów społecznych. Taka próba podjęta została dopiero kilka lat później w Niemczech.

Berlin 2007

Pierwsze kroki w celu integracji całego europejskiego środowiska sędziów społecznych podjęte zostały z inicjatywy ówczesnego przewodniczącego niemieckiego stowarzyszenia *Der Bundesverband ehrenamtlicher Richterinnen und Richter – Deutsche Vereinigung der Schöffinnen und Schöffen e.V.* (DVS) Hasso Liebera w 2007 roku. Początkowy pomysł polegał na wykreowaniu w środowisku europejskich sędziów społecznych idei corocznego obchodzenia „European Day of Lay Judges” w tym samym dniu w całej Europie. Pomysłowi towarzyszył skromny, lecz ważny cel zwrócenia uwagi społeczeństw i polityków na znaczącą rolę, jaką w europejskich systemach sprawiedliwości odgrywają na co dzień sędziowie społeczni. Realizacja pomysłu przebiegała trzytorowo: po pierwsze, pomysłem tym starano się zainteresować Parlament Europejski, w celu uzyskania wsparcia finansowego; po drugie, skontaktowano się listownie z wszystkimi ambasadami państw europejskich w Niemczech z prośbą o odpowiedź czy instytucja sędziów społecznych funk-

cjonuje w ich kraju, a jeżeli tak, to z prośbą o udostępnienie namiarów kontaktowych; po trzecie, zwrócono się do *Europäische Akademie Berlin*, niezależnego stowarzyszenia edukacyjno-szkoleniowego, w celu wspólnego uzyskania wsparcia politycznego i finansowego w Niemczech oraz na poziomie instytucji unijnych³⁴.

Helsinki 2009

Podjęte działania zaczęły stopniowo przynosić efekty. Zainicjowane kontakty pomiędzy wybranymi europejskimi stowarzyszeniami sędziów społecznych doprowadziły do przygotowania spotkania, którego organizacji podjęło się Fińskie Stowarzyszenie Sędziów Społecznych (*Suomen Maallikkotuomarit Ry*). Pierwsze spotkanie przedstawicieli europejskich organizacji sędziów społecznych, pozwalające wzajemnie się zapoznać i przecierające szlaki dalszej współpracy, odbyło się w dniach 24–25 października 2009 roku w Helsinkach, a uczestniczyli w nim reprezentanci siedmiu stowarzyszeń krajowych z Anglii i Walii, Austrii, Finlandii, Malty, Niemiec, Szwecji i Szkocji. Podczas spotkania w Helsinkach wskazano na trzy podstawowe obszary współpracy: po pierwsze, wzrost obecności i wpływu organizacji sędziów społecznych w Europie w celu zachowania tej instytucji jako dziedzictwa europejskiej tradycji demokratycznej; po drugie, wzmocnienie wiedzy i opinii o sędziach społecznych; po trzecie, udział organizacji sędziów społecznych w – jak to określono – „*political formulation in Europe*”³⁵.

Berlin 2010

W międzyczasie współpraca DVS z *Europäische Akademie Berlin* zawocowała w postaci zakończonej sukcesem wspólnej aplikacji o trzyletni grant z Komisji Europejskiej w ramach programu ‘Civil Justice’. Uzyskane z Komisji Europejskiej wsparcie pozwoliło na zorganizowanie w dniach 17–19 lipca 2010 roku w Berlinie ‘The 2nd European Symposium of lay involvement in the justice system’. Tym razem uczestniczyli przedstawiciele siedmiu stowarzyszeń krajowych, z tym że zamiast nieobecnych sędziów społecznych z Malty dołączyli sędziowie społeczni z Hiszpanii.

Uczestnicy spotkania wypracowali w trakcie wspólnej deliberacji przyjętą na zakończenie spotkania Declaration of the 2nd European Symposium of lay involvement in the justice system. Z jednej strony podkreślili w niej znaczenie udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedli-

---

³⁴ H. Lieber, The History of European Lay Judge Cooperation, (w:) The European Day of Lay Judges. Documentary..., *op. cit.*, s. 10.

³⁵ *Ibidem*.

wości jako podstawowej zasady politycznej w demokracjach europejskich oraz zwrócili uwagę na stale powracające w wielu państwach europejskich, dyktowane neoliberalną logiką rzekomej efektywności ekonomicznej, reformy systemów sprawiedliwości ograniczające w nich udział obywateli. Z drugiej strony podjęli wspólne zobowiązanie do rozwijania współpracy mającej na celu: 1. Wymianę informacji i dobrych praktyk; 2. Utworzenie europejskiego stowarzyszenia sędziów społecznych; 3. Wypracowanie Karty mającej na celu wskazanie roli uczestnictwa obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości „jako niezbędnego elementu społeczeństwa demokratycznego”³⁶; oraz po 4. zachęte i wsparcie dla utworzenia krajowych stowarzyszeń sędziów społecznych w tych krajach, w których funkcjonują instytucje udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, a takich stowarzyszeń jeszcze nie ma, a zarazem do ich włączenia się w aktywność na poziomie europejskim³⁷. W tym celu postanowiono podjąć działania mające na celu włączenie do projektu sędziów społecznych z Włoch, Portugalii, Estonii, Danii, Norwegii, Francji, Bułgarii, Słowacji, Polski i Belgii.

Londyn 2011

Kolejne spotkanie, zatytułowane Third Lay Judge Forum odbyło się rok później w Londynie, w dniach 22–24 czerwca 2011 roku. Dodatkową okazją do zorganizowania konferencji przez najstarsze europejskie stowarzyszenie sędziów społecznych *the Magistrates' Association of England and Wales* była 650 rocznica uchwalenia „Justices of the Peace Act” w 1361 roku, ustawy wprowadzającej nazwę ‘Justice of Peace’ do prawodawstwa angielskiego³⁸. Zaplanowane rok wcześniej działania mające na celu poszerzenie grupy przedstawicieli krajowych europejskich sędziów społecznych przyniosły efekt, gdyż w spotkaniu wzięli udział reprezentanci aż piętnastu europejskich państw, w których funkcjonowała instytucja udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Do wcześniejszych uczestników dołączyli sędziowie społeczni z ośmiu krajów: Belgii, Bułgarii, Estonii, Finlandii, Francji, Włoch, Portugalii i Szwajcarii.

³⁶ „Declaration of the 2nd European Symposium of lay involvement in the justice system, 17th to 19th July 2010 in Berlin”, Richter Ohne Robe 2010, nr 3, s. 95. Dostępne na stronie: <https://www.parijus.eu/europe-enalj/documents.html>.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Powstanie samej instytucji udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości datuje się na rok 1195, kiedy to król Ryszard Lwie Serce wyznaczył grupę rycerzy, zwanych Keepers of the Peace, do utrzymywania porządku w swoim królestwie.

Znaczące zwiększenie liczby czy wręcz podwojenie grona przedstawicieli krajowych organizacji sędziów społecznych z jednej strony znacząco poszerzyło reprezentatywność podejmowanych działań, z drugiej sprawiło, że podstawowe idee musiały zostać przedyskutowane raz jeszcze w nowym poszerzonym gronie.

Jedną z ciekawszych dyskusji podjęto nad samym terminem 'lay judges', z czego zdaje sprawę Rainer Sedelmaier w krótkim sprawozdaniu „Definition of Lay and Honorary”³⁹. Zwrócono uwagę, że sędziowie społeczni orzekają w wielu kategoriach spraw, nie tylko karnych, i w wielu przypadkach ich są ekspertami w swoich dziedzinach i w pracy orzeczniczej tę wiedzę ekspercką wykorzystują. Sedelmayer zwrócił szczególną uwagę na przykład mającej długą tradycję instytucji społecznych sędziów handlowych orzekających w Austrii, Belgii, Francji i Niemczech, którzy są profesjonalnymi przedsiębiorcami, mającymi duże kompetencje w sprawach gospodarczych. Przeprowadzona w Londynie dyskusja zaowocowała rok później jednym z zapisów w Europejskiej Karcie Sędziów Społecznych, której paragraf czwarty głosi, że „Ci sędziowie społeczni, którzy są w stanie wnieść specjalistyczną wiedzę do postępowania sądowego poprzez swoją biegłość w takich dziedzinach jak: handel, technologia, ekonomia, medycyna czy edukacja, podnoszą jakość wymiaru sprawiedliwości w określonych przypadkach”⁴⁰.

Drugim punktem dyskusyjnym związanym ze znaczeniem terminu 'lay judge' było pytanie o to, kogo w rzeczywistości termin ten obejmuje, co miało swoje konsekwencje praktyczne związane z pytaniem o to, stowarzyszenie kogo zraszające będą mogły należeć do planowanego stowarzyszenia europejskich sędziów społecznych. Wątpliwości niektórych uczestników spotkania budziło zaliczenie do grupy sędziów społecznych włoskich sędziów pokoju, którzy z jednej strony nie są sędziami etatowymi, ale z drugiej zaliczyć ich możemy do drugiej z wymienionych powyżej kategorii sędziów, czyli okazjonalnych sędziów etatowych, którzy mają wykształcenie prawnicze, otrzymują zapłatę za swoją pracę, ale nie są zatrudnieni na stałe na etatach w sądach, lecz pełnią swoje funkcje przez określony czas (włoscy sędziowie pokoju są powoływani na cztery lata, ale mogą pełnić swoją funkcję przez dwie kadencje).

W kończącej konferencję London Declaration of Lay Judges in Europe przyjęto szeroką definicję sędziego społecznego stwierdzając, że „termin

---

³⁹ R. Sedelmayer, Definition of Lay and Honorary, (w:) The European Day of Lay Judges. Documentary..., *op. cit.*, s. 16.

⁴⁰ European Charter of Lay Judges, (w:) The European Day of Lay Judges. Documentary..., *op. cit.*, s. 6–7.

'lay judge' obejmuje kilka rodzajów form zaangażowania w wymierzanie sprawiedliwości i jest wiele różnych ról, jakie pełnią sędziowie społeczni: ławników, sędziów pokoju, arbitrów, sędziów w sądach karnych i cywilnych, ławników w sprawach karnych, sędziów ekspertów w sądach dla nieletnich, handlowych i rolnych⁴¹.

W London Declaration podkreślono także znaczenie udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości „jako kluczowego elementu każdego systemu sprawiedliwości, który pragnie być transparentny i zrozumiały” (par. 1) oraz uznano, że „Sędziowie społeczni stanowią zasadniczy element społeczeństwa obywatelskiego” (par. 3). Oba te przepisy znalazły pogłębione odzwierciedlenie w uchwalonej rok później Karcie, w której treści wskazano udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jako podstawowej zasadzie ustrojowej we współczesnych demokracjach.

Spotkanie w Londynie zaowocowało również konkretnymi decyzjami: po pierwsze, o ustanowieniu 11 maja Europejskim Dniem Sędziego Społecznego i o pierwszej jego celebracji w następnym roku kalendarzowym; po drugie o przygotowaniu na to spotkanie i uchwaleniu wspólnej Europejskiej Karty Sędziów Społecznych; oraz po trzecie o powołaniu na kolejnym spotkaniu europejskiego stowarzyszenia sędziów społecznych.

Bruksela 2012

11 maja 2012 roku odbyła się w Brukseli celebacja pierwszego Europejskiego Dnia Sędziów Społecznych, w której udział wzięli przedstawiciele siedemnastu stowarzyszeń sędziów społecznych z piętnastu państw: Austrii, Belgii, Bułgarii, Dani, Niemiec, Anglii, Estonii, Finlandii, Francji, Włoch, Irlandii Północnej, Hiszpanii, Szwecji, Szwajcarii i Walii. Podczas spotkania oficjalnie uchwalona została i podpisana przez wszystkich delegatów krajowych stowarzyszeń Europejska Karta Sędziów Społecznych / European Charter of Lay Judges.

---

⁴¹ Zob. London Declaration of Lay Judges in Europe, (w:) The European Day of Lay Judges. Documentary..., *op. cit.*, s. 14, przypis 1.

Europejska Karta Sędziów Społecznych⁴²

- I. Państwa europejskie rozwinęły różnorodne modele udziału sędziów niezawodowych w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Sędziowie społeczni i arbitrzy pełnią swoją służbę w różnych formach:
  - posiadając wykształcenie prawnicze lub bez takiego wykształcenia;
  - w oparciu o swoją rzeczywistą, konkretną, specjalistyczną wiedzę lub jako zwykli przedstawiciele społeczeństwa;
  - orzekając samodzielnie lub kolektywnie (w panelu orzeczniczym);
  - razem z sędziami zawodowymi i na równych prawach z nimi, lub podejmując decyzje indywidualnie w oparciu o własny osąd jak w przypadku ław przysięgłych; rozstrzygając spory lub prowadząc postępowanie polubowne.
- II. Niniejsza Karta odnosi się do wszystkich osób biorących udział w podejmowaniu decyzji prawnych i/lub arbitrażu, które
  - nie są zawodowymi sędziami;
  - mogą otrzymywać rekompensatę pieniężną, ale nie wynagrodzenie;
  - są wybierani lub mianowani na pewien okres.
- III. Prawo do udziału obywateli w wymierzaniu sprawiedliwości jest elementem emancypacji obywatelskiej i podstawową zasadą w każdym społeczeństwie demokratycznym. Przyczynia się to do zwiększenia wiarygodności i zrozumiałości postępowań i wyroków, a tym samym zwiększa zaufanie do systemu prawnego. Sędziowie społeczni wnoszą do wymiaru sprawiedliwości cenne, szerokie doświadczenie życiowe i znajomość natury ludzkiej. Stanowi to również środek do poprawy efektywności wymiaru sprawiedliwości i zwiększenia akceptacji dla wydawanych decyzji.
- IV. Ci sędziowie społeczni, którzy są w stanie wnieść specjalistyczną wiedzę do postępowania sądowego poprzez swoją biegłość w dziedzinach takich jak handel, technologia, gospodarka, medycyna czy edukacja, podnoszą jakość wymiaru sprawiedliwości w określonych przypadkach.
- V. Sędziowie społeczni i arbitrzy zwiększają dostęp obywateli do wymiaru sprawiedliwości poprzez odciążenie lub zastąpienie sędziów etatowych w niektórych obszarach, i tym samym zapewniają bardziej czasowo i ekonomicznie efektywne funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości.
- VI. Wszyscy członkowie sądu są niezawisli zarówno osobiście (wewnętrznie), jak i w swoich działaniach i mają równe prawa w podejmowaniu

---

⁴² Zob. The European Day of Lay Judges. Documentary of the elaboration of the European Charter of Lay Judges, European Academy Berlin, Berlin 2012, ss. 6–8. Tekst Karty został opublikowany równocześnie w języku angielskim, niemieckim i francuskim. Za podstawę przekładu zasadniczo przyjęto wersję angielską. Przełożył Piotr W. Juchacz.

- decyzji. Powinni podlegać tym samym kodeksom etycznym i zasadom postępowania dyscyplinarnego.
- VII. Wybór, nominacja lub powołanie sędziów niezawodowych i arbitrów muszą odbywać się zgodnie z obiektywnymi kryteriami i z uwzględnieniem ich przydatności, bez ingerencji politycznej. Możliwość powołania na stanowisko sędziego społecznego lub arbitra w państwach członkowskich UE powinna być otwarta dla wszystkich obywateli UE.
- VIII. Sędziowie społeczni mają taki sam obowiązek jak sędziowie etatowi, aby wykonywać swoje obowiązki z bezstronnością, sumiennością, ciężką pracą, uczciwością, równowagą i powściągliwością, z poszanowaniem godności osoby podczas wykonywania swoich obowiązków. Ponadto, poza wykonywaniem swoich funkcji sędziowie społeczni unikają wszelkich zachowań, które naruszają ich wiarygodność, prestiż i stosowność zachowania, lub prestiż instytucji sądowniczej.
- IX. Sędziowie społeczni i mediatorzy mają być chronieni przed wszelką dyskryminacją lub jakąkolwiek niekorzystną sytuacją przy wykonywaniu ich pierwotnego zawodu.
- X. Sędziowie społeczni i arbitrzy mają prawo być reprezentowani na każdym szczeblu zarządzania i administracji sprawami związanymi z ich funkcją.
- XI. Sędziowie społeczni i arbitrzy otrzymują odpowiednio sfinansowane szkolenia wstępne i pogłębiające ich wiedzę oraz mają prawo dostępu do odpowiednich zasobów niezbędnych do wykonywania ich pracy, w tym do technologii informacyjnych.
- XII. Dla realizacji celów niniejszej Karty, organizacje sygnatariusze zgadzają się na skoordynowaną europejską współpracę poprzez organizację o zasięgu europejskim oraz utrzymywanie kontaktu z organami Unii Europejskiej i Rady Europy, z odpowiednim wsparciem ze strony wspólnego biura i instytutu badawczego.
- XIII. Celem tej współpracy jest upowszechnienie idei udziału sędziów społecznych w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w Europie i w sądach europejskich.
- XIV. Organizacje sygnatariuszy zachęca się do współpracy z:
- organizacjami reprezentującymi sędziów etatowych i prokuratorów
  - organizacjami społeczeństwa obywatelskiego w celu wzmocnienia zaufania publicznego do udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości.
- XV. Do podpisania niniejszej Karty zaprasza się kolejne organizacje i stowarzyszenia sędziów społecznych i arbitrów.

Bruksela, dnia 11 maja 2012 r.

Berlin 2012

Kolejne spotkanie odbyło się w sierpniu tego samego roku w Berlinie i było połączone z zakończeniem realizacji grantu z Komisji Europejskiej otrzymanego w 2010 roku w ramach programu 'Civil Justice'. Podczas spotkania podjęto ostateczną decyzję o założeniu Europejskiej Sieci Stowarzyszeń Sędziów Społecznych / *The European Network of Associations of Lay Judges* (ENALJ), w skład której będą wchodziły organizacje sędziów społecznych i honorowych oraz arbitrów. Przyjęto szeroką definicję sędziów niezawodowych, uważając, że stowarzyszenie powinno być otwarte dla przedstawicieli wszystkich stowarzyszeń obywateli, którzy pełnią rolę sędziów, a nie są sędziami etatowymi.

ENALJ zostało zarejestrowane jako stowarzyszenie non profit, działające na podstawie prawa niemieckiego. Podjęto decyzję o wyborze władz stowarzyszenia. Przyjęto zasadę, że prezydium składać się będzie rotacyjnie z trzech osób: byłego, obecnego i przyszłego przewodniczącego stowarzyszenia, przy czym co roku podczas obrad Zgromadzenia Ogólnego wybierany będzie członek prezydium, który obejmie funkcję przewodniczącego po roku. Ten unikalny sposób konstruowania władz opierał się na założeniu, że nowy prezydent, zanim obejmie władzę, będzie miał rok na zapoznanie się z zarządzaniem stowarzyszeniem i przygotowaniem się do realizacji swoich planów, zaś były prezydent będzie jeszcze przez rok służył radą i doświadczeniem. W ten sposób zakończył się długi proces wypracowywania idei współpracy międzynarodowej europejskich stowarzyszeń sędziów społecznych i tworzenia europejskiej sieci tych stowarzyszeń, a rozpoczął trwający już dziesięć lat proces działalności ENALJ.

4. European Network of Association of Lay Judges 2012–2022

ENALJ jako europejskie stowarzyszenie środowiska sędziów społecznych wyznaczyło sobie kilka priorytetowych obszarów działalności, które możemy ująć w perspektywie teoretycznej jako podstawowe aktywności mające na celu realizację określonych funkcji systemu demokratycznego, takich jak funkcja informacyjno-edukacyjna, funkcja demokratyczno-emancypacyjna, funkcja epistemiczno-edukacyjna, funkcja epistemiczna, funkcja komunikacyjna i funkcja etyczna.

Podstawowe cele i zadania przyjęte przez ENALJ to⁴³:

---

⁴³ Cele (kursywą) zaprezentowane są w artykule na podstawie tekstu zamieszczonego na stronie: <https://www.parijus.eu/europe-enalj/about-enalj>

1) Promowanie zaangażowania obywatelskiego w zakresie udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości (funkcja informacyjno-edukacyjna)

Cel ten ma być realizowany poprzez rozpowszechnianie informacji dotyczących dostępu do systemu prawnego i udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Takie rozpowszechnianie informacji odbywa się między innymi w formie publicznych wydarzeń informacyjnych, tworzenia platform informacyjnych i wykorzystywania mediów społecznych.

Podstawowym wspólnym sposobem realizacji tego celu są corocznie organizowana w innym kraju konferencja i uroczyste obchody Europejskiego Dnia Sędziów Społecznych. W latach 2009–2022, a więc wliczając cztery spotkania prowadzące do powstania ENALJ, odbyło się dwanaście międzynarodowych konferencji, a każda z nich miała miejsce w innym mieście, łącznie w dziesięciu państwach europejskich: Helsinki 2009 (Finlandia), Berlin 2010 (Niemcy), Londyn 2011 (Anglia), Bruksela 2012 (Belgia), Belfast 2013 (Irlandia), Budapeszt 2014 (Węgry), Wiedeń 2015 (Austria), Gdańsk 2016 (Polska), Sztokholm 2017 (Szwecja), Neapol 2018 (Włochy), Bonn 2019 (Niemcy), Poznań 2022 (Polska).

Organizowane przez krajowe stowarzyszenia sędziów społecznych wspólne obchody Europejskiego Dnia Sędziów Społecznych stanowią olbrzymią platformę promocji ENALJ i idei współpracy międzynarodowej sędziów społecznych z jednej strony wśród zwykłych członków tych stowarzyszeń, dla których konferencja staje się miejscem do poznania i dyskusji z przedstawicielami sędziów społecznych reprezentującymi inne systemy wymiaru sprawiedliwości, z drugiej strony zaś, poprzez obecność podczas uroczystych obrad zaproszonych gości honorowych reprezentujących krajowe środowiska władz wymiaru sprawiedliwości i sędziów zawodowych, wzrasta świadomość istnienia i funkcjonowania europejskiej organizacji sędziów społecznych w środowisku prawniczym. Spotkania takie świadczą także o kreowaniu ogólnoeuropejskiego ruchu obywateli biorących udział w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości.

2) Promowanie udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jako podstawowego prawa politycznego obywateli w systemie państwa demokratycznego (funkcja demokratyczno-emancypacyjna)

Promocja ustroju państwa demokratycznego ma być realizowana poprzez wdrożenie Europejskiej Karty Sędziów Społecznych, podpisanej 11 maja 2012 r. w Brukseli. Karta wyraża prawo obywateli do udziału

w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jako akt emancypacji obywatelskiej i jako podstawową zasadę każdego demokratycznego społeczeństwa. Stowarzyszenie dąży do zwiększenia roli sędziów społecznych w wymiarze sprawiedliwości we wszystkich państwach europejskich.

Europejska Karta Sędziów Społecznych w okresie minionych dziesięciu lat powoli poszerzała swój zasięg oddziaływania i stała się rzeczywistym dokumentem programowym europejskich sędziów społecznych.

3) Promocja edukacji i szkoleń (funkcja epistemiczno-edukacyjna)

Promowanie i organizowanie edukacji oraz szkoleń ogólnych i zawodowych w zakresie udziału społeczeństwa w wymiarze sprawiedliwości. Promowanie idei równego traktowania i szkolenia sędziów społecznych i etatowych. Takie dodatkowe szkolenia mogą przybrać formę, między innymi: seminariów internetowych, konferencji, programów szkoleniowych, spotkań sieciowych, wymiany sprawdzonych metod oraz możliwości uczestniczenia w wykładach i seminariach.

Najszerszym jak dotąd przedsięwzięciem szkoleniowym zrealizowanym z inicjatywy i we współpracy z ENALJ, był projekt SELECT (*StrEnghten Lay and honorary judges European CompeTencies*)⁴⁴, w ramach którego przeszkolono ponad tysiąc sędziów społecznych z Włoch, Austrii, Belgii, Francji i Niemiec z Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Potwierdza on nie tylko rozwój współpracy środowiska sędziów społecznych, ale i skuteczność działań mających na celu wytworzenie europejskiej wspólnoty tej ważnej grupy obywateli Unii Europejskiej. Realizację projektu odnotowano w prasie sędziów społecznych⁴⁵, a sam projekt zakończył się sukcesem i dużą konferencją podsumowującą jego rezultaty⁴⁶.

4) Promocja badań naukowych (funkcja epistemiczna)

Promowanie badań naukowych w dziedzinie udziału społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości ma być realizowane poprzez własną działalność badawczą.

W tym celu w maju 2022 roku członkowie ENALJ poparli zaproponowane przez prof. Piotra W. Juchacza, dyrektora Centrum Transdyscyplinarnych Badań nad Sędziami Społecznymi i Sądami DIKASTAI UAM, współpracującego z ENALJ od 2016 roku, utworzenie sieci badawczej

---

⁴⁴ <https://selectproject.eu/en>. Inicjatorką i spiritus movens projektu była Margherita Morelli.

⁴⁵ „SELECT – Grundrechte in Europa”, Richter ohne Robe (2021), Heft 4, s. 125.

⁴⁶ Zob. trzygodzinny zapis video konferencji na stronie: <https://forum.selectproject.eu/international-final-conference/>.

The ENALJ Collaborative Research Network on Lay Judges in Europe (CRN-LJE). Tym samym ENALJ wkracza na nową ścieżkę bliskiej współpracy ze środowiskiem naukowym.

5) Współpraca pomiędzy stowarzyszeniami członkowskimi (funkcja komunikacyjna)

Celem Stowarzyszenia jest współpraca między członkami w zakresie zbierania i analizowania informacji dotyczących struktur i kompetencji sędziów społecznych, wymiany doświadczeń dotyczących funkcjonowania stowarzyszeń krajowych, szkoleń, funkcji i sytuacji sędziów społecznych w różnych krajach europejskich.

6) Opracowanie i wdrożenie europejskiego kodeksu etyki sędziów społecznych (funkcja etyczna)

Do dodatkowych przedsięwzięć stowarzyszenia, które zostały sformułowane w ostatnim okresie należy zadanie wypracowania europejskiego kodeksu etyki sędziów społecznych. W tym celu podczas konferencji w maju 2022 roku w UAM w Poznaniu decyzją Zgromadzenia Ogólnego utworzona została grupa robocza mająca za zadanie opracowanie projektu „Ethical Principles of the Participation of Honorary Judges”, a na jej czele stanął jeden z założycieli stowarzyszenia i jego pierwszy przewodniczący Hasso Lieber z Niemiec.

5. Wybrane postulaty reform proponowanych przez ENAJ

Jednym z zadań ENALJ jest inspirowanie krajowych debat dotyczących reformy wymiaru sprawiedliwości poprzez wymianę informacji na temat rzeczywistego funkcjonowania rozwiązań instytucjonalnych już wcześniej implementowanych w innych państwach, a także wypracowanie postulatów wspólnych dla całego środowiska sędziów społecznych w Europie. Poniżej zaprezentowane zostaną dwa wybrane postulaty, których treść wiąże się z funkcjonowaniem instytucji gospodarza niniejszej konferencji, czyli Krajowej Rady Sądownictwa.

1) Postulat ENALJ: jeden przedstawiciel sędziów społecznych w krajowych radach sądownictwa

Jednym z kilku podstawowych argumentów na rzecz udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jest zwiększenie legitymizacji wymiaru sprawiedliwości danego państwa demokratycznego. Jednakże samoorganizujący się obywatele pełniący funkcje sędziów społecznych

nie chcą być tylko i wyłącznie uczestnikami prac wymiaru sprawiedliwości, ale – jako jedna z podstawowych grup interesariuszy w wymiarze sprawiedliwości – uważają, że powinni mieć również możliwość czynnego udziału zarówno w debacie publicznej dotyczącej jego kształtu, toczącej się w przewidzianych do tego organach konstytucyjnych, jak i możliwość partycypacji oraz wpływu na jego funkcjonowanie poprzez czynny udział w instytucjach mających za zadanie stanie na straży niezawisłości sędziów i niezależności sądów.

Jakość wymiaru sprawiedliwości zależy od wielu czynników, ale niewątpliwie jednym z nich jest posiadanie odpowiednich kompetencji przez sędziów, a dotyczy to zarówno sędziów etatowych, jak i sędziów społecznych.

Stąd ENALJ postuluje rozpoczęcie w państwach europejskich debaty publicznej nad wprowadzeniem jednego przedstawiciela sędziów społecznych do organów (konstytucyjnych) stojących na straży niezawisłości i niezależności sądownictwa w państwach UE.

Wychodzi się z założenia, że skoro sędziowie społeczni regularnie orzekają na równi z sędziami etatowymi w sądach powszechnych państw UE, to środowisko to powinno mieć swojego przedstawiciela w krajowych radach sądownictwa.

Udział przedstawiciela środowiska sędziów społecznych wzbogaciłby dyskusję o stanie wymiaru sprawiedliwości i kierunku pożądanych zmian poprzez wprowadzenie nowej ważnej perspektywy obywateli uczestniczących w orzekaniu.

Warto podkreślić, że postulat ENALJ włączenia przedstawicieli sędziów społecznych do składu krajowych rad sądownictwa nie stoi w sprzeczności nawet z najnowszymi zaleceniami i standardami dla wyboru członków rad sądownictwa ogłoszonymi przez *European Network of Councils of the Judiciary* 29 października 2021 r. w raporcie „ENCJ Compendium on Councils for the Judiciary”.

Warto to podkreślić dlatego, że o ile część zaleceń ENCJ zdaniem niektórych uczestników debaty publicznej budzi kontrowersje i wywołuje dyskusje co do ich słuszności i zakresu, to wprowadzenie do KRS przedstawiciela sędziów społecznych jawi się jako postulat niebudzący w Europie kontrowersji, chociaż jako nowo sformułowany wydaje się być na etapie ‘oswajania’ i nie przeszliśmy jeszcze do etapu jego implementacji.

Oczywiście realizacja tego postulatu wymagałaby wprowadzenia odmiennych regulacji prawnych w zależności od statusu i umocowania prawnego rad sądownictwa w poszczególnych państwach. Na gruncie polskiego prawa wypełnienie tego postulatu wymagałoby przede wszystkim

zmiany w Konstytucji RP. Nie stanowiąc części władzy sędziowskiej, KRS składa się z osób rekomendowanych przez przedstawicieli wszystkich władz: ustawodawczej, wykonawczej oraz sędziowskiej i tym samym stanowi miejsce wspólnej delibracji nad kształtem wymiaru sprawiedliwości.

Na pytanie o to, czy upodmiotowienie środowiska sędziów społecznych poprzez włączenie reprezentanta tej grupy do udziału w pracach Krajowej Rady Sądownictwa jest na tyle ważne, by zmieniać Konstytucję, odpowiem pytaniem: czy proces budowania inkluzywnego i upodmiotawiającego obywateli ustroju demokratycznego zakończył się wraz z uchwaleniem tej Konstytucji?

Realizacja tego postulatu w Polsce, poprzez wprowadzenie przedstawiciela środowiska sędziów społecznych do Krajowej Rady Sądownictwa wymagałaby zmiany w Konstytucji RP, która mogłaby przybrać postać poprawki do art. 187 pkt. 1 Konstytucji RP poprzez dodanie ust. 4 – jednego członka mianowanego przez Prezydenta RP spośród kandydatów zgłoszonych przez rady ławnicze sądów okręgowych.

Z jednej strony mianowanie reprezentanta sędziów społecznych (ławników) przez Prezydenta RP stanowiłby wyraz proobywatelskiego uznania dla środowiska sędziów społecznych i ich roli w wymiarze sprawiedliwości oraz konstytuowało równorzędną wobec innych członków KRS pozycję mianowanego sędziego społecznego. Z drugiej strony ograniczenie możliwości wyboru do grupy osób wybranych już przez rady ławnicze sądów rejonowych stanowiłoby gwarancję demokratycznej legitymizacji kandydatów.

Na zakończenie analizy tego postulatu warto dodać, że jakkolwiek pełne wprowadzenie go w życie wymaga szerszej dyskusji nad rozwiązaniami szczegółowymi i tym samym czasu, to drogą pośrednią mogłoby być zaproszenie już obecnie do udziału w pracach KRS przedstawiciela sędziów społecznych jako obserwatora i uczestnika delibracji, oczywiście bez prawa do głosowania. Niewątpliwie zwiększyłoby to legitymizację i transparentność funkcjonowania KRS poprzez upodmiotowienie ważnego interesariusza w polskim wymiarze sprawiedliwości, jakim jest środowisko niemal dziesięciu tysięcy ławników, nieposiadające w niej jak dotąd żadnego reprezentanta.

2) Postulat: reforma systemu szkolenia sędziów społecznych

Jednym z podstawowych celów stawianych sobie przez ENALJ jest promowanie konieczności przeprowadzania szkoleń sędziów społecznych. W procesie tym ENALJ zwraca szczególną uwagę na kilka podstawowych warunków dobrego systemu szkoleń:

Po pierwsze, tym, na co członkowie ENALJ od początku istnienia sieci zwracają szczególną uwagę, jest promowanie idei równego traktowania i szkolenia sędziów społecznych i etatowych. Albowiem problem dysproporcji w dostępie do szkoleń występuje w wielu państwach.

Po drugie, szkolenia dla sędziów społecznych powinny być obowiązkowe (rozwiązanie już obowiązujące w niektórych państwach).

Po trzecie, szkolenia dla sędziów społecznych powinny być bezpłatne. Sędziowie społeczni wykonują swoją pracę przede wszystkim *pro publico bono*, otrzymując zazwyczaj bardzo niską dietę lub rekompensatę za poniesione koszty bezpośrednio. Szkolenia powinny być gwarantowane w należytym jakości bez obciążania sędziów społecznych dodatkowymi kosztami.

Po czwarte, programy szkoleń powinny być przygotowywane we współpracy z krajowymi stowarzyszeniami sędziów społecznych, które dysponują bardzo dobrym rozeznaniem rzeczywistych potrzeb sędziów społecznych.

Oczywiście te ogólne postulaty stanowią tylko punkt wyjścia do opracowania szczegółowych rozwiązań w poszczególnych państwach. Zaprezentowany przeze mnie w dalszej części artykułu projekt zmian dotyczący szkolenia sędziów społecznych w Polsce z jednej strony opiera się na tych ogólnych wytycznych, z drugiej wskazuje na konkretne propozycje zmian, jakie można wprowadzić w naszym kraju.

6. Szkic do propozycji reformy systemu szkoleń sędziów społecznych w Polsce

1) Szkolenia – centralny monitoring i nadzór merytoryczny nad systemem szkoleń

Zasadniczym elementem systemu udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości są profesjonalnie prowadzone szkolenia sędziów społecznych, które powinny być centralnie nadzorowane merytorycznie oraz centralnie monitorowane co do ich realizacji. Dotychczasowy model szkoleń w Polsce możemy określić mianem woluntarnego (szkolenia odbywają się najczęściej w sposób merytorycznie przypadkowy i okazjonalny), zaś istnieje potrzeba wprowadzenia systemu szkoleń, który obejmie swoim zasięgiem wszystkie sądy, w których orzekają sędziowie społeczni.

2) Szkolenia sędziów społecznych: rola KSSiP

Centralnie ustanowione standardy merytoryczne szkoleń oraz nadzór merytoryczny nad ich realizacją przyczyniają się do podniesienia poziomu szkoleń i ograniczenia ich przypadkowości. Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury powinna mieć za zadanie wyznaczenie profilu szko-

leń, ich zakresu, zadbać o ich różnorodność związaną z rodzajami spraw, w których orzekają sędziowie społeczni.

3) Szkolenia sędziów społecznych: rola KRS

Właściwym organem monitorującym proces realizacji szkoleń sędziów społecznych powinna być – analogicznie jak sędziów zawodowych – Krajowa Rada Sądownictwa jako centralny organ konstytucyjny powołany do stania na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów (art. 186 ust.1 Konstytucji RP).

4) Szkolenia – Program i materiały. Triada współpracy: sędziowie społeczni / sędziowie etatowi / naukowcy

Przygotowanie wartościowych materiałów szkoleniowych stanowi kluczowe zadanie KSSiP, które powinno być realizowane w ścisłej współpracy z trzema grupami interesariuszy, którzy wnoszą odmienny rodzaj kompetencji merytorycznej:

- a) Współpraca ze stowarzyszeniami sędziów społecznych pozwala na włączanie w proces merytorycznego przygotowywania szkoleń oddolnie wyrażonych przez przedstawicieli sędziów społecznych potrzeb związanych z tematyką i zakresem szkoleń.
- b) Współpraca ze środowiskiem sędziów etatowych zarówno w kwestii identyfikacji obszarów potrzeb szkoleniowych sędziów społecznych, jak i przy opracowywaniu programów szkoleniowych (w szczególności zwrócenie uwagi na praktyczne aspekty szkoleń).
- c) Współpraca ze środowiskiem naukowym, w opracowywaniu standardów merytorycznych i programów szkoleń, jak i przy realizacji zadania „prowadzenie analiz i badań służących ustaleniu potrzeb szkoleniowych” (ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury, art. 2.1 ust. 5).

5) Szkolenia – Realizacja szkoleń. Triada współpracy: naukowcy/sędziowie etatowi /sędziowie społeczni

Większy niż do tej pory udział środowiska naukowego w szkoleniach sędziów społecznych zapewni z jednej strony lepszy dostęp do najnowszej wiedzy i spojrzenie z perspektywy teoretycznej (zwłaszcza w kontekście wciąż dynamicznie rozwijających się kwestii, takich jak mobbing itp.) i wprowadzi szerzej element komparatystyczny, z drugiej strony pozwoli spełnić wymóg częstszych i regularnych szkoleń bez nadmiernego obciążania sędziów etatowych.

7. Podsumowanie: Idea współpracy europejskich stowarzyszeń sędziów społecznych – wyzwania i nadzieje

Idea międzynarodowej współpracy pomiędzy przedstawicielami europejskich sędziów społecznych początkowo rozwijała się z trudem. Możemy wskazać przynajmniej kilka przyczyn tych trudności: instytucjonalne, personalne/osobowe, finansowe, językowe oraz partykularyzm interesów krajowych stowarzyszeń, które poszukują tylko wsparcia ENALJ w walce o swoje krajowe interesy, ale nie dostrzegają potrzeby zaangażowania się w promocję idei udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości na szczeblu europejskim.

1. Po pierwsze, w wielu państwach europejskich stowarzyszenia sędziów społecznych stanowią byty stosunkowo nowe i ich podstawowa aktywność w pierwszych okresach działalności dotyczyła wypracowania sposobów funkcjonowania na arenie wewnętrznej. Albowiem proces zaistnienia w powszechnej świadomości krajowego środowiska sędziów społecznych oraz środowiska prawniczego, wypracowanie pozycji wśród organizacji społecznych działających w obszarze powiązanych z wymiarem sprawiedliwości, dotarcie z podstawowym przesłaniem do świata decydentów politycznych, wreszcie upodmiotowienie jako zalegitymizowany głos krajowego środowiska sędziów społecznych w debacie publicznej, to wszystko zajmuje okres od kilku do kilkunastu lat intensywnych działań organizacyjnych, promocyjnych, udziału w bieżących debatach dotyczących wymiaru sprawiedliwości, a także przedkładania własnych inicjatyw reform wymiaru sprawiedliwości, przynajmniej w części dotyczącej udziału obywateli w jego sprawowaniu. Jakkolwiek z jednej strony pierwsze stowarzyszenia sędziów społecznych powstały już w latach 20-tych XX wieku, to jednak z drugiej strony blisko dwie trzecie stowarzyszeń zostało założonych po 1989 roku.

2. Po drugie, niewątpliwie jedną z ważniejszych przyczyn trudności w rozwoju zinstytucjonalizowanej współpracy stanowi niemała płynność w środowisku sędziów społecznych. Związana z upływem kadencji, na które zostali oni powołani i wkraczaniem do systemu osób nowych, które także – w zwyczajny w takich sytuacjach sposób – najpierw koncentrują swoją aktywność na bieżących sprawach krajowych. Dopiero wytworzenie się grupy osób w krajowych stowarzyszeniach sędziów społecznych, które przez wiele lat pełnią lub pełniły swoją funkcję, pozwoliło na nawiązanie trwałych kontaktów międzynarodowych. Chociaż i w tym przypadku możemy czasami zaobserwować trudności w kontynuacji współpracy w przypadku zmian władz krajowego stowarzyszenia lub odejścia z krajowego stowarzyszenia osoby, na której te kontakty się opierały.

3. Trzecią przyczynę stanowi brak środków finansowych wspierających zarówno krajowe, jak i międzynarodowe funkcjonowanie stowarzyszeń sędziów społecznych. W większości przypadków podstawowym źródłem finansowania aktywności stowarzyszeń są płacone corocznie przez ich członków składki. Rzadko stowarzyszenia otrzymują dodatkowe dofinansowanie od podmiotów publicznych lub państwowych, a jeżeli tak jest, to dotyczy to przede wszystkim dofinansowania celowego na zorganizowanie konferencji lub szkolenia. Warto podkreślić jest to, że uczestnicy corocznych konferencji ENALJ w większości pokrywają swój udział ze środków prywatnych, zaledwie w niektórych przypadkach ze wsparciem rodzimych stowarzyszeń.

4. Po czwarte, niewątpliwą przeszkodę stanowi obiektywna różnorodność form i obszarów udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w poszczególnych państwach. Często prowadzi to do przekonania nie tylko o odmienności systemów prawnych i odmienności form partycypacji obywateli w wymiarze sprawiedliwości, ale i pochopnego wniosku o całkowitej odmienności problemów krajowych środowisk sędziów społecznych. Prowadzone podczas konferencji wzajemne rozmowy i wymiana doświadczeń z czasem pozwoliły na znaczne osłabienie takich postaw. Nie jest to jednak możliwe, kiedy po zmianie władz w stowarzyszeniu krajowym przedstawiciele nowych władz podejmują decyzje bez próby zapoznania się najpierw z zaletami uczestniczenia w ENALJ.

Rzadki, ale charakterystyczny przykład takiej postawy stanowią mogą wydarzenia z minionego roku. 14 maja 2022 r. odbyło się Walne Zgromadzenie stowarzyszenia krajowego obejmującego swym zasięgiem Brandenburgię – *Bund ehrenamtliche Richterinnen und Richter Landesverband Brandenburg und Berlin e.V. (BehR)* – które podjęło uchwałę o wystąpieniu z ENALJ:

„Zgromadzenie Ogólne przyjęło również do wiadomości, że stowarzyszenie krajowe wycofało się z ENALJ i odrzuciło wniosek o ponowne wystąpienie, który został przedstawiony na posiedzeniu. Większość zgodziła się, że członkostwo (w stowarzyszeniu ENALJ) za pośrednictwem (ogólnokrajowego stowarzyszenia) DVS jest wystarczające. Stowarzyszenie regionalne i jego członkowie są otwarci na udział w specjalnych działaniach wzmacniających honorowy urząd sędziowski – nie powinno to jednak być związane z ich własnym członkostwem jako stowarzyszenia krajowego”.

Oficjalnie nie podano szczegółowych przyczyn takiej decyzji, ale – jak można się nieoficjalnie dowiedzieć – związana ona jest z wewnętrznym konfliktem personalnym w stowarzyszeniu. Warto jednak zauważyć, że BehR jako członek należący do ENALJ DVS, pośrednio także należy

do ENALJ. Tym z czego zrezygnowano, są więc bezpośrednio instytucjonalne kontakty brandenburskich sędziów społecznych z ich europejskimi kolegami i koleżankami na poziomie ogólnoeuropejskim, co zresztą silnie skorelowane jest z deklaracją nowych władz brandenburskiego stowarzyszenia o koniecznym zwrocie ku praktycznym codziennym problemom lokalnych sędziów społecznych.

Zaprezentowaną powyżej postawę należy traktować jako nierzadko obecny w części środowiska europejskich sędziów społecznych brak zrozumienia dla znaczenia współpracy międzynarodowej i koncentrację na swoich lokalnych problemach oraz wyzwaniach. Przyszłość pokaże, co w praktyce ta rezygnacja będzie oznaczała, czy dotyczy ona wyłącznie utrzymywania szerszych paneuropejskich relacji, czy również regionalnych, gdyż w ostatnich latach stowarzyszenie z Brandenburgii utrzymywało regularne kontakty z polskim stowarzyszeniem KRSS, których efektem były m.in. wspólne konferencje w Toruniu (2016) i Poczdamie (2019).

5. Po piąte, często niedocenianym czynnikiem ograniczającym współpracę jest słaba znajomość języka angielskiego przez członków zarządów stowarzyszeń krajowych. Jakkolwiek w dobie komunikatorów i różnorodnych narzędzi ułatwiających międzynarodowe funkcjonowanie we współczesnym świecie może wydawać się to problemem drugorzędym, to w praktyce należy pamiętać, że mówimy o stowarzyszeniach zrzeszających zwykłych obywateli przede wszystkim pełniących funkcje sędziów społecznych w swoich krajach, a znajomość języka angielskiego wśród nich bynajmniej nie jest powszechna.

6. Po szóste, trudność stanowi wypracowanie szczegółowych postulatów wspólnych dla europejskiego środowiska sędziów społecznych. Związane jest to z jednej strony ze wspomnianą wcześniej różnorodnością modeli funkcjonowania sędziów społecznych, z drugiej z brakiem przekonania na temat tego, że warto podejmować ogólnoeuropejskie działania, postrzegane jako odległe od krajowych problemów, a nie lepiej skoncentrować się na sprawach lokalnych. Stąd także można zaobserwować częstsze dążenie do uzyskania poparcia dla realizacji celów krajowych w postaci rezolucji ENALJ, i zarazem gotowość poparcia innych organizacji krajowych w ich dążeniach czy obronie przeciwko zakusom mającym na celu ograniczenie lub likwidację udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, niż przekonanie o celowości wspólnego oddziaływania na politykę tworzoną w ramach i na poziomie Unii Europejskiej.

O sile stowarzyszenia świadczy jednak również jego umiejętność zrewidowania dotychczasowych wyborów i ciągłe spojrzenie w przód. Ostatnia konferencja z okazji Europejskiego Dnia Sędziego Społecznego

odbyła się po dwóch latach przerwy spowodowanej pandemią w dniach 13–15 maja 2022 roku w murach Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jej organizatorami było współpracujące z ENALJ Centrum Transdyscyplinarnych Badań nad Sędziami Społecznymi i Sądami DI-KASTAI UAM wraz z polskim stowarzyszeniem KRSS. Dwa lata przerwy pozwoliły na refleksje i przygotowanie zmian w statucie stowarzyszenia.

Spośród kilku zmian kluczowe znaczenie dla dalszego funkcjonowania ENALJ miała decyzja o odejściu od dotychczasowej formuły trzyosobowego prezydium z wybieranym na rok prezydentem (plus były i przyszły prezydent) na rzecz nowego, wybieranego na cztery lata prezydium składającego się z prezydenta ENALJ, trzech wiceprezydentów odpowiedzialnych odpowiednio za sprawy europejskie, za naukę i badania, za szkolenia i edukację oraz sekretarza generalnego.

Dotychczasowa formuła nie sprawdziła się w praktyce, gdyż okres jednego roku trwania jego kadencji nie sprzyjał podjęciu przez nowego prezydenta ENALJ aktywności wymagających dłuższej perspektywy czasowej, a zarazem spoczywała na nim odpowiedzialność za zorganizowanie kolejnej konferencji już za rok od objęcia funkcji (w tym najczęściej nawiązanie kontaktów z władzami lokalnymi i krajowymi, pozyskanie wsparcia finansowego dla konferencji), co w praktyce powodowało, że stanowiło to główne zajęcie prezydentów. Warto także dostrzec, że nowi prezydenci właściwie pozostawieni byli sami sobie, gdyż pozostali dwaj członkowie prezydium, z których jeden właśnie miał za sobą intensywne prace związane z dopiero co zorganizowaną konferencją, i drugi, który przygotowywał się dopiero do podjęcia działań za rok, w praktyce byli mało aktywni.

I bynajmniej nie idzie tu o zwrócenie uwagi na brak aktywności wybranych konkretnych osób w okresach pełnienia funkcji wiceprezydentów, ale o dostrzeżenie, że możemy w tym przypadku zaobserwować sytuację, w której przyjęcie błędnego rozwiązania instytucjonalnego dotyczącego struktury władz stowarzyszenia, może przyczyniać się do ograniczenia możliwości jego wszechstronnego rozwoju i wyzwiania aktywności jego członków.

W minionym roku ENALJ obchodziło uroczyste dziesięciolecie istnienia. W tym czasie niewątpliwie zaczęło funkcjonować w świadomości europejskich sędziów społecznych. Pojawiające się trudności udało się jak dotąd przezwyciężyć dzięki determinacji czołowych przedstawicieli środowisk europejskich sędziów społecznych, zaś program szkoleniowy taki jak SELECT, ze względu na swój wyjątkowo szeroki zasięg i odniesiony sukces wyznaczył nowy standard w międzynarodowych szkoleniach sędziów społecznych.

Biorąc pod uwagę efemeryczny charakter wielu projektów międzynarodowych, w których pierwotny entuzjazm lub zaangażowanie konkretnych osób nie znajdowało kontynuacji, można bez przesady stwierdzić, że aktywność ENALJ w minionym dziesięcioleciu należy uznać za udaną. Tajemniczy sukcesu ENALJ upatrywałbym w konsekwentnie realizowanym kooperatywnym i międzynarodowym charakterze funkcjonowania sieci, czyli dbałości o upodmiotowienie wszystkich jej organizacji członkowskich.

Międzynarodowy charakter funkcjonowania ENALJ można zauważyć poprzez zestawienie dwóch prostych faktów: miejsc, w których odbywały się coroczne konferencje oraz składu kolejnych władz stowarzyszenia. Po pierwsze, o czym już była szczegółowo mowa, w latach 2009–2022, odbyło się dwanaście międzynarodowych konferencji, a każda z nich miała miejsce w innym mieście, łącznie w dziesięciu państwach europejskich. Po drugie, w tym czasie funkcję prezydenta ENALJ pełniło dwanaście osób reprezentujących jedenaście krajowych stowarzyszeń sędziów społecznych: Hasso Lieber (Niemcy, 2012/14), Gérard Chambard (Francja, 2012/13), John Fassensfelt (Anglia i Walia, 2012/13), Richard Monkhaus (Anglia i Walia, 2013/15), Paulette Vercauteren (Belgia, 2013/16), Melinda Vágány (Węgry, 2014/17), Delia Devlin (Irlandia Północna, 2015/18), Jouni Elomaa (Finlandia, 2016/19), Margherita Morelli (Włochy, 2017/22), Jerzy Ząbkiewicz (Polska, 2018/22), Alessia Perolio (Włochy, 2019/22) oraz Rainer Sedelmaier (Austria, od 2022).

Oba te fakty jednoznacznie pokazują paneuropejski charakter sieci stowarzyszeń sędziów społecznych i wzrastające międzynarodowe znaczenie stowarzyszenia.

Bibliografia

Literatura

1. Amar V. D., Jury Service as Political Participation Akin to Voting, *Cornell Law Review* 1995, Vol. 80, Issue 2.
2. Bachmaier Winter L., Daly T. G., *Comparative Review: Lay Adjudication Systems in the Member States of the Council of Europe*, Council of Europe 2013.
3. Brewer K., Lowndes J. (red.), *Commonwealth Magistrates' and Judges' Association 1970–2020. Serving Judicial Officers in the Commonwealth for 50 Years*, CMJA & Uganda House, London 2020.
4. Collins J., *The Magistrates Association – A Century On*, *The Howard Journal*, Vol. 60 No S1, October 2021.

5. de Tocqueville A., O demokracji w Ameryce, Tom 1, przeł. B. Janicka, M. Król, Znak, Kraków 1996.
6. The European Day of Lay Judges. Documentary of the elaboration of the European Charter of Lay Judges, European Academy Berlin, Berlin 2012.
7. European Judicial Systems. CEPEJ Evaluation Report 2022. Evaluation cycle (2020 data). Part 1 Tables, graphs and analyses, Council of Europe, 2022.
8. Gastil J., Hale D., The Jury System as a Cornerstone of deliberative democracy, (w:) R. Levy, H. Kong, G. Orr, J. King (red.), The Cambridge Handbook of Deliberative Constitutionalism, Cambridge University Press, Cambridge 2018.
9. Levy, H. Kong, G. Orr, J. King (red.), The Cambridge Handbook of Deliberative Constitutionalism, Cambridge University Press, Cambridge 2018.
10. Girdwoyń K., Udział sędziów niezawodowych w rozstrzyganiu spraw karnych. Perspektywa prawnoporównawcza, Beck, Warszawa 2021.
11. Jimeno-Bulnes M., A Different Story Line for 12 Angry Men: Verdicts Reached by Majority Rule – The Spanish Perspective, Chicago-Kent Law Review, Vol. 82 (2007).
12. Jimeno-Bulnes M., The Twenty-Fifth Anniversary of the Spanish Jury, (w:) S. Kutnjak Ivković et al. (red.), Juries, Lay Judges, and Mixed Courts. Global Perspective, Cambridge University Press, Cambridge 2021.
13. Juchacz P., Trzy tezy o sędziach społecznych i ich udziale w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w Polsce, Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna 2016, Tom 5, nr 1.
14. Juchacz P. (red.), Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej 2022, nr 4(33).
15. Kaczmarczyk M., Czynniki społeczne w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości, Elipsa 2020.
16. Kil J., Ławnicy jako forma udziału czynnika społecznego w polskim procesie karnym, Elipsa 2021.
17. Kutnjak Ivković S., Seidman Diamond S, Hans V. P., Marder N. S. (red.), Juries, Lay Judges, and Mixed Courts. Global Perspective, Cambridge University Press, Cambridge 2021.
18. Lasheras Dominguez F., Lay Judges Under Threat: the Case of Spain, (w:) The European Day of Lay Judges. Documentary of the

elaboration of the European Charter of Lay Judges, European Academy Berlin, Berlin 2012.

19. Hasso Lieber, The History of European Lay Judge Cooperation, (w:) The European Day of Lay Judges. Documentary of the elaboration of the European Charter of Lay Judges, European Academy Berlin, Berlin 2012.
20. Malsch M., Democracy in the Courts. Lay Participation in European Criminal Justice Systems, Asgate, Fernham 2009.
21. Maziarz J., Sądy przysięgłych w II Rzeczypospolitej w praktyce Sądu Okręgowego w Krakowie, Wolters Kluwer, 2017.
22. Sedelmayer R., Definition of Lay and Honorary, The European Day of Lay Judges. Documentary of the elaboration of the European Charter of Lay Judges, European Academy Berlin, Berlin 2012.
23. Skyrme T., History of the Justices of the Peace, vol. I, England to 1689, Barry Rose Publishers, Chichester 1991.
24. Skyrme T., History of the Justices of the Peace, vol. II, England 1689–1989, Barry Rose Publishers, Chichester 1991.
25. Skyrme T., History of the Justices of the Peace, vol. III, Territories Beyond England, Barry Rose Publishers, Chichester 1991.

Dokumenty

1. Declaration of the 2nd European Symposium of lay involvement in the justice system, 17th to 19th July 2010 in Berlin, Richter Ohne Robe 2010, nr 3.
2. European Charter of Lay Judges, (w:) The European Day of Lay Judges. Documentary of the elaboration of the European Charter of Lay Judges, European Academy Berlin, Berlin 2012.
3. London Declaration of Lay Judges in Europe, (w:) The European Day of Lay Judges. Documentary of the elaboration of the European Charter of Lay Judges, European Academy Berlin, Berlin 2012.
4. SELECT – Grundrechte in Europa, Richter ohne Robe (2021), Heft 4.

Orzecznictwo

1. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 16 listopada 2010 r. w sprawie Taxquet przeciwko Belgii (skarga nr 926/05).
2. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 czerwca 2020 r. w sprawie Ali Riza i inni przeciw Turcji (skargi nr 30226/10, nr 17880/11, nr 17887/11, nr 17891/11 i nr 5506/16).

3. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 3 lipca 2012 r. w sprawie Ibrahim Gürkan przeciw Turcji (skarga nr 10987/10).

Akty Prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
2. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., z późniejszymi zmianami.
3. Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury.

Development of the European movement of associations of social judges

Abstract

The article starts with analysing citizen participation in the administration of justice as a fundamental principle of a democratic rule of law and a fundamental political right of citizens. Afterwards, the four phases of the development of associations of lay judges in Europe (1920–2022) are presented, followed by the history of the establishment and development of the European Network of Associations of Lay Judges (ENALJ) from 2012–2022, as well as the primary goals and activities undertaken by the association. The next part of the article presents two selected postulates formulated by the community of lay judges in Europe: the participation of one representative of lay judges in national judicial councils and the reform of the training system for lay judges. Each of the postulates is referred to the context of the Polish judiciary. In conclusion, the cooperation of European associations of lay judges is analysed in the context of the challenges, threats, but also expectations facing it.

Key words

Citizen participation in the administration of justice, associations of lay judges, lay judges, ENALJ, NCJ, training of lay judges.